

Ю. В. Цуркан-Сайфуліна

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри теорії та історії держави і права
Чернівецького юридичного інституту
Національного університету «Одеська юридична академія»

МІЖГАЛУЗЕВІ ЗВ'ЯЗКИ КОМПОНЕНТІВ СИСТЕМИ ПРАВА

Світовий простір міждержавної комунікації отримав новий імпульс, орієнтований на інформаційно-комунікаційні технології та процеси глобалізації і інтеграції. Зазначені зміни виступили складовими елементами формування нового зрізу правової реальності, заснованому на ще більш активному взаємозбагаченні і взаємопроникненні. Система права сучасної держави, стає багатовимірною комплексною правовою категорією, яка не тільки є відображенням єдності і взаємодії правових норм орієнтованих на однорідну сферу відносин, але, й вказує на можливість поєднання приписів норм розрізаних та розподілених за окремими галузями права. Більш того, не залишаються поза увагою, а включаються до комбінованої архітектури права і такі правові масиви як: приватне та публічне право, матеріальне й процесуальне право.

В свою чергу, предметна спрямованість міжгалузевих зв'язків сучасного права орієнтована на суспільні відносини, які мають загально визнану значимість та відносяться до конкретного напрямку правового життя суспільства. Попри єдність напрямку, тут не можна визначити єдності ані у методах регулювання, ані у нормативно-правовому інструментарію окремих галузей, ані у співвідношенні публічно-правових та приватноправових інтересів. Зазначені положення вказують на актуальну потребу загальнотеоретичного осмислення міжгалузевих зв'язків компонентів системи сучасного права.

Забезпечення справедливого балансу інтересів учасників сучасних правовідносин, що можуть бути врегульовані будь-якою галуззю права, потребують побудови ефективної моделі взаємодії публічних та приватних засад у межах галузей права, що виходять за грані чітко окресленої у романо-германській правовій системі, системи права. Пошук загальнотеоретичних обґрунтувань зазначеної сукупності норм, вбачається перспективним напрямом досліджень сучасної юриспруденції.

Ключові слова: галузь права, інститут права, міжгалузевий інститут права, норма права, правова система, система права.

Yu. V. Tsurkan-Saifulina. Interbranch connections of the components of the legal system

The world space of interstate communication received a new impulse, focused on information and communication technologies and the processes of globalization and integration. The specified changes were the constituent elements of the formation of a new segment of legal reality, based on even more active mutual enrichment and mutual penetration. The system of law, of the modern state becomes a multidimensional complex legal category, which is not only a reflection of the unity and interaction of legal norms focused on a homogeneous sphere of relations, but also indicates the possibility of combining prescriptions of norms that are separate and distributed in separate branches of law. Moreover, such legal arrays as: private and public law, material and procedural law are not left out, but are included in the combined architecture of law.

In turn, the objective orientation of inter-branch relations of modern law is oriented towards social relations, which have generally recognized significance and refer to a specific direction of the legal life of society. Despite the unity of the direction, here it is impossible to define unity neither in the methods of regulation, nor in the regulatory and legal tools of individual industries, nor in the ratio of public-law and private-law interests. These provisions point to the urgent need for a general theoretical understanding of the inter-branch connections of the components of the modern system of law.

Ensuring a fair balance of the interests of the participants in modern legal relations, which can be regulated by any branch of law, requires the construction of an effective model of the interaction of public and private foundations within the boundaries of the branches of law that go beyond the boundaries of the legal system clearly outlined in the Romano-Germanic legal system. The search for general theoretical justifications of the specified set of norms is seen as a promising direction of research in modern jurisprudence.

Key words: branch of law, institute of law, inter-branch institute of law, norm of law, legal system, system of law.

Пошук характерних особливостей міжгалузевих зв'язків сучасного права та розкриття нюансів розбудови і взаємозв'язку компонентів структури права на фоні зазначеної міжгалузевої зумовленості, є актуальним напрямом загальнотеоретичних розробок у сучасній юриспруденції.

Окремі аспекти цієї проблеми досліджувалися у роботах: С. В. Бобровник, О. А. Гавінської, К. В. Горобця, Л. М. Добробог, В. В. Дудченко, Л. І. Заморської, М. І. Козюбри, Л. А. Луць, Т. Є. Мураховської, Ю. М. Оборотова, Н. М. Оніщенко, О. Ф. Скакун та ін.

Слід зазначити, що з початку ХХІ століття, значний розвиток отримали процеси глибокого взаємовпливу національних правових систем, насамперед, їх джерел та окремих елементів системи права, що

було зумовлено суттєвою трансформацією багатьох складових суспільного життя, зміни алгоритмів міжнародних відносин, розвитку вимог локальних і регіональних спільнот, міжнародних організацій та інших політичних акторів. Світовий простір міждержавної комунікації отримав новий імпульс, що був згенерований інформаційно-комунікаційними технологіями, процесами глобалізації та інтеграції. Зазначені зміни виступили складовими елементами формування нового зрізу правової реальності, заснованому на ще більш активному взаємозбагаченні і взаємопроникненні певних інститутів права різних правових культур.

Так, Добробог Л. М., зазначає, що «серед фундаментальних проблем теорії права, які завжди були предметом гострих наукових дискусій виступають дослідження виникнення, формування та розвитку структури системи права. Особливої актуалізації зазначена проблема набуває в сучасну епоху, оскільки постійно зростає вплив досягнень наукового знання на всі без винятку сфери життєдіяльності людини. Такі досягнення постають настільки значимими, що наука стає дієвою економічною силою, важливим чинником суспільно-політичного прогресу та стратегічним ресурсом для вирішення актуальних соціальних проблем тощо. Необхідність правового регулювання нових сфер соціальної реальності, які стрімко розвиваються в умовах науково-технічного прогресу, глибокі зміни, що відбуваються в економіці, активізація процесів та підвищення темпів розвитку соціально-політичних відносин, в умовах загальноєвропейських інтеграційних процесів, і як наслідок інтенсифікації законодавчої діяльності, свідчать про динамічність та гнучкість системи права. Така властивість системи права, як динамізм безпосередньо проявляється у формуванні нових галузей та інститутів, а їх доктринальне обґрунтування стає, безсумнівно, певним досягненням сучасної вітчизняної правової думки» [1, с. 3].

Ми маємо враховувати, що сучасний період правового розвитку, відображає певний відхід від традиційно-класичного, моністичного погляду на право. З цього приводу, В. В. Дудченко вказує, що «у своєму визначенні і дослідженні сучасна теорія мусить звести в одне всі три традиційні школи юриспруденції – політичну школу (позитивізм), етичну або філософську школу (теорії природного права) і історичну (історична юриспруденція) – і створити інтегровану єдину юриспруденцію. Нам необхідно подолати хибну думку стосовно виключної ролі, юридичного позитивізму, чи виключно ролі природного права, чи виключно ролі історичної юриспруденції. Нам необхідна юриспруденція, яка синтезує всі три традиційні школи і виходить за їх межі. Інтегративне праворозуміння поєднує плюральні підходи до пізнання права. Право в змозі бути не лише нормою, але і волею, не лише волею, але і інтересом, не тільки інтересом, але і свободою, не лише свободою, але і примусом і т.д. Під цим кутом зору право не зводиться до одного виміру. Воно має свою цілісність і його якомога вичерпні характеристики можливі лише під кутом зору цієї цілісності» [4, с. 12].

Система права сучасної держави, стає багатовимірною комплексною правовою категорією, яка не тільки є відображенням єдності і взаємодії правових норм орієнтованих на однорідну сферу відносин, але, й вказує на можливість поєднання приписів норм розрізаних та розподілених за окремими галузями права. Більш того, не залишаються поза увагою, а включаються до комбінованої архітектури права і такі правові масиви як: приватне та публічне право, матеріальне й процесуальне право.

З цього приводу варто погодитися з Ю. М. Оборотовим, який зазначав, що система як наукова категорія розглядається як цілісна сукупність (комплекс) закономірно розташованих і взаємопов'язаних, взаємодіючих елементів. Основними ознаками системи є цілісність, наявність стійких зв'язків і структури. Ці ознаки відрізняють систему від інших явищ і свідчать, що будь-яка система може бути елементом системи вищого рівня, а її структурні елементи можуть уявляти собою системи нижчого рівня. Функціональна природа права вимагає об'єднання норм права в певні групи, які формують системні формування нижчого, ніж саме право, порядку. Відбувається інституціоналізація права як закономірний процес, зумовлений його системністю. Право набуває чітких якостей інституційного формування. Інституційність права дозволяє реалізувати таку його властивість, як системність, розкриваючи при цьому змістовну сторону функціональної природи права [7, с. 128-129].

В свою чергу, предметна спрямованість міжгалузевих зв'язків сучасного права орієнтована на суспільні відносини, які мають загальновизнану значимість та відносяться до конкретного напряму правового життя суспільства. Попри єдність напряму, тут не можна визначити єдності ані у методах регулювання, ані у нормативно-правовому інструментарію окремих галузей, ані у співвідношенні публічно-правових та приватно-правових інтересів. Зазначені положення вказують на актуальну потребу загальнотеоретичного осмислення міжгалузевих зв'язків компонентів системи сучасного права.

В основі моністичного (предметного) підходу до розподілу системи права на галузі права лежить такий критерій, як «предмет правового регулювання», тобто конкретні суспільні відносини. В дуалістичному підході покладено уже два окремих критерії – предмет і метод правового регулювання. Під час наукових дискусій з цієї проблематики було зроблено висновок, що в процесі дослідження системи права слід враховувати не лише предмет, але й метод правового регулювання, оскільки за предметом регулювання можна обґрунтувати будь-яку кількість галузей права. Надалі предмет і метод правового регулювання як критерії галузевого поділу права залишалися єдиними основними критеріями. Галузь права традиційно інтерпретується як найбільша, відособлена сукупність юридичних норм, які регулюють якісно однорідні групи суспільних відносин, вона має власний предмет і метод правового регулювання. Дуалістичний підхід до поділу системи

права на складові частини став традиційним, хоча пошук оптимальних критеріїв розмежування галузей права не припиняється. В останні роки виявився комплекс невирішених питань щодо розширення системи права, визнання відокремлених інститутів галузями права, щодо існування комплексних галузей права тощо [9, с. 309].

Поряд із цим, слід підкреслити, що правове регулювання суспільних відносин, які виходять за межі традиційної, для романо-германської правової сім'ї, галузевої моделі розподілу інструментів впорядкування, орієнтовано на намагання держави, здійснювати вплив на суспільні відносини використовуючи систему спеціальних засобів змішаного типу. Такі засоби поєднують публічно-правову та приватноправову складові, матеріальні та процесуальні норми, тобто всі можливі компоненти досягнення найефективніших шляхів вирішення нагальних соціальних потреб.

З цього приводу, Б. М. Дронів вказує, що «взаємовплив приватного і публічного права в сучасних умовах знаходить свій прояв у виникненні галузей права, які мають змішану, комплексну) природу. Особливості врегульованих ними суспільних відносин вимагають комбінування імперативного та диспозитивного методів правового регулювання задля належної реалізації й захисту приватних і публічних інтересів. Виникнення змішаних галузей права є закономірним наслідком розвитку права, тих конвергентних процесів, що відбуваються в системі права на сучасному етапі історичного розвитку людства» [2, с. 217].

По суті, міжгалузеві зв'язки компонентів системи права, за системно-структурною архітектурою їх організації, засновуються на синергетиці належного та ефективного процедурного забезпечення реалізації матеріальних приписів, що, в свою чергу, відображає загальні закономірності формування міжгалузевих зв'язків права, як способу відтворення нового типу структурного компонування його складових елементів.

В зазначеному контексті, цілком слушними є зауваження одеської школи права, що кожен елемент системи права має інституційні ознаки з попередньо визначеним функціональним призначенням [7, с. 129].

Більш того, можна сказати, що зараз у праві разом із процесами глобалізації проходять процеси диференціації, спеціалізації та інтеграції регулювання. З цього приводу Т. Є. Мураховська зазначає, що «виникає потреба у спеціальному регулюванні окремого кола суспільних відносин, у результаті чого все більше сфер регулювання суспільних відносин виокремлюються, з'являються нові утворення, які викликають багато суперечок із приводу їх елементної приналежності до системи (відношення до конкретного елементу системи права), місця в ієрархії права. Набагато ускладнює ситуацію процес інтеграції, що полягає у взаємодії, взаємозумовленості окремих галузей та інститутів під час регулювання певних суспільних відносин. Ці тенденції відбиваються на можливості чіткого розмежування різноманітних утворень у праві та обтяжують побудову науково обґрунтованої моделі реально наявної системи права» [5, с. 140].

Зазначені процеси стають підставою до наукового обґрунтування нових, комплексних, міжгалузевих, у традиційному розумінні, компонентів системи права. Так, О. Харитонова до вказаної категорії галузей відносить соціальне, гуманітарне, морське, банківське, підприємницьке тощо [8, с. 36].

Т. Є. Мураховська, досліджуючи формування нових галузей у системі права України, підкреслювала, що проблема пошуку таких критеріїв ускладнюється різним їх тлумаченням. Одні науковці за предметом і методом правового регулювання намагаються розмежувати між собою галузі права, або розмежувати інші елементи системи права, інші – розкрити будову всієї системи, також за цими критеріями намагаються визначити формування нових галузей або виокремлювати будь-які елементи системи. У зв'язку з цим вона пропонує виділяти різні набори критеріїв системи права залежно від аспекту її дослідження, тобто від відомої досліднику інформації та кінцевої мети. А з урахуванням кінцевої мети необхідно поділяти критерії системи права та методологію їх застосування в разі виявлення (дослідження): горизонтального розподілу системи права (критерії, що відрізняють і розмежовують однопорядкові елементи: галузь права від іншої галузі, інститут від інституту); вертикального розподілу (критерії, що відрізняють галузь від підгалузі та інституту); формування нового елементу; існування нового елементу; належності певної норми права до галузі (підгалузі, інституту) [6, с. 16-17].

Основним критерієм структурування елементів системи права вважається однорідність суспільних відносин. Залежно від того, регулювання якої групи суспільних відносин здійснює той чи інший елемент, визначають інститути, підгалузі, галузі. Водночас досить часто такого критерію замало, щоб віднести певну групу однорідних суспільних відносин до зазначених структурних елементів системи права.

В. П. Хряпчено, досліджуючи критерії поділу системи права на галузі, проаналізувала спроби вчених поділити право на окремі його елементи та відшукати критерії, за допомогою яких можна було б відмежувати одну галузь від іншої. Їх можна узагальнити за трьома основними підходами: моністичним (предметним), дуалістичним (традиційним) та плюралістичним.

Р. М. Дудник, обґрунтовуючи рівні та тенденції розвитку галузевої диференціації українського права, зазначила, що «проблема пошуку критеріїв (*галузевої диференціації права*) ускладнюється різним їх тлумаченням. Останніми роками популярним критерієм галузевого поділу системи права називають правовий режим, а в науковій літературі зазначається, що кожна галузь права функціонує в своєму правовому режимі. У процесі конструювання правових режимів багатьох галузей права використовуються одні й ті ж правові засоби (дозволи, заборони, зобов'язання, заохочення, рекомендації тощо). Однак кожна галузь

права наділена тільки її притаманним правовим режимом, оскільки комбінація цих засобів у них не повторюється. Різним є поєднання у них стимулів та обмежень. Проте правовий режим не можна розуміти як суто юридичну характеристику галузі, оскільки він проявляється не тільки в галузевому методі правового регулювання, але й, насамперед, в особливому статусі відносин, що становлять предмет правового регулювання» [3, с. 7].

Висновки. Підсумовуючи проведене дослідження, ми маємо зазначити, що система права, виступаючи цілісним, інституційним комплексом об'єктивно наявних загальнообов'язкових норм та правил поведінки, що пов'язані між собою стійкими функціональними зв'язками, орієнтує на формування певних сукупностей, які не завжди відповідають «класичному» галузевому поділу.

Забезпечення справедливого балансу інтересів учасників сучасних правовідносин, що можуть бути врегульовані будь-якою галуззю права, потребують побудови ефективної моделі взаємодії публічних та приватних засад у межах галузей права, що виходять за грані чітко окресленої у романо-германській правовій системі, системи права. Пошук загальнотеоретичних обґрунтувань зазначеної сукупності норм, вбачається перспективним напрямом досліджень сучасної юриспруденції.

Список використаних джерел:

1. Добробог Л. М. Закономірності виникнення, розвитку та функціонування комплексної галузі права як елемента системи права : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2016. 40 с.
2. Дронів, Б. М. Змішані галузі як результат взаємовпливу приватного і публічного права. *Форум права*. 2011. № 4. С. 213-218.
3. Дудник Р. М. Галузева диференціація українського права: поняття, рівні і тенденції розвитку : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2016. 20 с.
4. Дудченко В. В. До питання про антиномічну природу права. *Актуальні проблеми держави і права*. – 2008. Вип. 40. С. 11-17.
5. Мураховська Т. Є. Теоретичні проблеми формування системи права України. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. 2003. Вип. 24. С. 139–144.
6. Мураховська Т. Є. Формування нових галузей в системі права України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2011. 19 с.
7. *Общетеоретическая юриспруденция: учебный курс : учебник / под. ред. Ю. Н. Оборотова*. Одесса : Феникс, 2011. 436 с.
8. Харитоновна О. Поняття і ознаки публічних правовідносин. *Вісник Акад. правових наук України*. 2002. № 1. С. 36-46
9. Хряпченко В. П. Від критеріїв поділу системи права на галузі до комплексних галузей права. *Актуальні проблеми політики*. 2015. Вип. 55. С. 307-317.